

Muys 1990

Program üzerine hazırlık notları: I

Ahmet Kardam

MARKSİZM BİLİM MİDİR?

0000175

"Bilimsel sosyalizm" ve "bilimsel komünizm" kavramlarının, Türk Ceza Yasası'nın 142. maddesinin şerrinden kurtulmak amacıyla Türkçeye "işçi sınıfının bilimi" olarak çevrildiği ülkemizde marksizmin bir bilim olup olmadığı sorusu daha da bir önemli oluyor. Hakikat üzerinde tekel kurma iddiasının temel dayanaklarından birisi de, bu soruya verilen olumlu yanıttır.

Marksizmin bir bilim olduğu görüşünü ortaya atan Engels'dir.¹ Ama Engels'in Marx'ın sosyalizme katkılarını ele aldığı yapıtlarında, "bilim" sözcüğünden kastın, sosyalizm ve işçi hareketinin bu katkılarla bilimsel bir temel kazanmış olduğunu vurgulamak olduğu hemen görülür; ütöpik sosyalizmden farkı belirtmek amacıyla bilimsel sosyalizm kavramı kullanılmıştır. "Bilimsel temel kazanmak" ile "bilim olmak" arasındaki köklü fark üzerinde durmak her halde gereksiz.

~~Marx'ın bilimsel temellerinden bahsettiği "bilimsellik" üzeri~~
Hem Engels'in hem de Marx'ın diğer yorumcularının "bilimsellik" üzerine bu kadar büyük bir vurgu yapmaları, pozitif bilimlerdeki dev adımların (19. yüzyıldaki) toplumsal yaşamın her alanını altüst edişiyile açıklanabilir. Tanrı fikrine dayalı idealizmin ve idealist felsefenin her alanda ağır darbeler yediği bir yüzyıldı 19. yüzyıl. Pozitif bilimlerin gelişmesi doğa bilimleri alanında doğa felsefesine nasıl son veriyorsa, toplum bilimlerindeki de, filozofların kafasından çıkmış şemalardan kurtarıp bilimsel temellere kavuşturmak gerekiyordu. Engels, bu anlamda, tarihsel materyalizm konusundaki görüşleriyle Marx'ın, toplum bilimlerine yaptığı devrim niteliğindeki katkıdan söz etmektedir. "Bilim adamı olarak" Marx, idealist tarih anlayışının yerine koyduğu materyalist tarih anlayışıyla toplumsal bilimleri idealist felsefenin değişmez "mutlak Gerçek"lerinden kurtarma yönünde dev bir adım attı. Ama bunu yapmakla, kendi bulduğu gerçeklerin de görelî, sınırlı ve koşullara bağılı olduğunu, mutlak gerçekler üzerinde yükselen bir sistem kurmadığını ta baştan ilan etmiş oldu.² Bilimden söz edeceksek, bilim olan tarihtir, sosyolojidir, ekonomidir, vb. --tıpkı fizik, kimya, biyoloji, vb. gibi-- yoksa marksizmin kendisi değil. Marksizmin bilim olduğunu iddia etmek, onun görelî, sınırlı ve koşullara bağılı gerçekler --bilimsel gerçekler-- üzerine değil ,

Ahmet KARDAM
Tarafindan başlanmıştır
TÜSTAV

kendi "mutlak gerçekleri" üzerine kurulu, bütün toplum bilimleri üstünde yer alan, hakikatin tekeli elinde tutan, güneşin altındaki herşeyi açıklayan idealist bir felsefe haline getirmek demektir -- tıpkı bir zamanların doğa felsefesi gibi. O zaman Marx'ın 19. yüzyılın "görelî, sınırlı ve koşullara bağılı" bilgilerinden hareketle vardığı ~~sonuç~~ sonuçlar ve ileriye yönelik kimi öngörüler (toplumun burjuvazi ve proletarya olarak iki karşıt sınıfa ayrışacağı, işçi sınıfının mutlak ve görelî yoksullaşması, proletarya diktatörlüğü, vb.), değişmez yasallıklar haline gelir; 19. yüzyılın İngilteresi, Fransası, Almanyası Marx ve Engels'in onları o gün gördükleri biçimleriyle donup kalır. Oysa Marx'ın 19. yüzyılın dünyasının, daha çok da Avrupasının olgularından ve insanlık tarihi konusundaki o günkü bilgi birikiminden hareketle vardığı sonuçlar, formüle ettiği "yasallıklar" mutlak hakikatler değil, her seferinde yeni olgularla sınanması gereken, aşılması gereken, yanlışlıkları anlaşıldığında terkedilmesi gereken bilimsel sonuçlar ve öngörülerdi. Hakikat üzerinde tekel iddiası, marksizmin kendi özüne yabancıydı.

Marksizm bir bilim değil, bir felsefedir. O kadar ki, örneğin Labriola ve ardından da Gramsci, Engels'in ve Plehanov'un Marx'ın ~~katkı~~ katkısını, tarihsel materyalizm ve artı-değer teorisinden ibaret görmelerini şiddetle eleştirmişlerdir. Labriola Engels'in, pozitif bilimler doğa bilimlerinden felsefeyi kovması gibi, marksizmin de tarih (toplum) bilimlerinden felsefeyi kovduğu iddiasına karşı çıkarken, Gramsci de marksizmin tarihsel materyalizmden ve artı-değer teorisinden ibaret görülmesinin, Marx'ı bilim adamları galerisinde kendinden önceki bilim adamlarının yanına kaldırmak, marksizmi de sıradan bir felsefi akım, bir teoloji haline dönüştürmek anlamına geleceğini söylüyordu. Görevi yalnızca tarihi açıklamak olan bir marksizm dünyayı ancak yorumlayabilir, ama onu değiştiremezdi. Oysa Marx'ın Feuerbach Üzerine Tezler'inde açıkça vurguladığı gibi, sorun dünyayı yorumlamak değil, onu değiştirmekti; ve marksizm de buydu, yani eylem teorisiydi, insan eyleminin teorileştirilmesiydi, pratiğin felsefesiydi (praxis felsefesi) -- nesnel olarak olgunlaşmış olasılığı (zamanı gelmiş düşünceyi) belirleyip onu gerçekleştirmek için harekete geçmenin, bu hareketin güçlerini oluşturmanın felsefesiydi.

Marksizmin, Feuerbach Üzerine Tezler'de ifadesini bulan devrimci özünün arka plana itilip "bilim" yönünün öne çıkarılması, giderek "bilim" haline getirilmesi, basit ve "masum" bir hata değildi. Marksizmin "bilimleştirilmesi", devrimci özünden kopartılıp basit

Abmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

ve "barışçı" bir araştırma yöntemi, bir masabaşı doktrini haline giterilmesi, İkinci Enternasyonal 'in kapitalizmin bilinçli müdahale olmaksızın, temel çelişkisinin gelişmesiyle kendiliğinden çökeceği dogmasına hizmet ediyordu. Üçüncü Enternasyonal içinde ise, Marx'ın adıyla anılan bu "bilim"e Leninki de eklenerek "marksizm-leninizm" haline getirildi; marksist kategoriler tarihselliklerinden kopartılarak zamana bağlı olmayan, geliştirilemez ya da yanlışlıkları araştırılamaz hakikatler haline geçirdi; yani özünde idealist felsefeye, bir anlamda Hegel'in Mutlak Hakikat'ine geri dönüldü.³ Bu geri dönüş, sosyalist ülkelerdeki totaliter rejimlere ve komünist partilerin demokrasi ve insan hakları sorunlarını ikincilleştirmelerine, sekterliklerine ve iş işleyişlerindeki anti-demokratizme "bilimsel bir haklılık" kazandırdı.

Marx'ın geliştirdiği tarihsel materyalist düşüncenin kendisinde ne vardı ki, bu düşünce, marksizmin devrimci özüne taban tabana sığ idealist bir dogma halinde yorumlanabildi? Bu dogmatik, anti-demokratik, insanın özüne aykırı yorum, üzerinde yeşereceği teorik toprağı nerede buldu? Üzerinde asıl düşünülmesi gereken soru bu olsa gerek.

Bayrampaşa Cezaevi, Mayıs 1990

D İ P N O T L A R

- 1 Örneğin: "Çağdaş uluslararası sosyalizm... Marx'ın çabalarıyla bir bilim olarak gelişimini gerçekleştirmiş..." (F. Engels, "İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu'na Önsöz", Secme Yapıtlar, cilt 3, s. 539.) "Sosyalizm şimdi... bir bilim durumuna gelmiştir." (F. Engels, Anti-Dühring, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 80.)
- 2 Dogmatizmin, marksizmin bilim olduğunu iddia eden türünün alıntılara olan düşkünlüğünü dikkate aldığımızda, bunu bir de "bilimsel sosyalizm" kavramının yaratıcısı Engels'in ağzından duymakta yarar olabilir:
"...insanlık tarihi alanındaki bilgimiz, biyoloji alanında olduğundan çok daha geridedir. Dahası var: bir dönemin toplumsal ve siyasal varlık biçimlerinin iç bağlantısı bir kez kazara öğrenilecek olsa bile, bu iş, hiç şaşmaksızın, bu biçimler ömürlerinin yarısını çoktan doldurmuş, sonlarına doğru gitmekte oldukları zaman olur. ... Oyleyse bu alanda son çözümlenmede kesin hakikatler, mutlak olarak değişmez katıksız hakikatler avına çıkan biri ... en kötü cinsten yavanlıklar ve beylik düşünceler dışında, çok az avla dönecektir." (Anti-Dühring, s. 170-171.)
- 3 "Bilim olan marksizm" bir din, bir tapınma nesnesi, insanoğlunun erişemeyeceği bir hakikatler manzumesi haline getirilince bunun sonuçları da şöyle özetlenebilir: "Sözkonusu dinsel bir nesne olunca, her fikir ayrılığı ya da teorinin evrimini değiştirme ya da bu evrime katkıda bulunma yönündeki her çaba, din değiştirme olarak görülecektir. ... Bu açıdan bakılınca, Marx'ın yapıtları bir köken

Tarafından bağışlanmıştır

TÜSTAV

haline --yani, bütün gelecek gelişmenin tohumlarını kendinde içe-
ren birşey haline-- gelir. Böylelikle de, onun ötesine geçme yö-
nündeki her çabanın da "terk" biçiminde anlaşılması gerekir." (E.
Laclau ve Ch. Mouffe, "Post Marxism without Appologies",
New-Left Review, No. 166, 1987, s. 98.)

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA VAKFI

Mayıs 1990

Program üzerine hazırlık notları: II

Ahmet Kardam

0000179

İNSAN TOPLUMUNUN BİR ÖZÜ VE
HAREKETİNİN DE YASALARI VAR MIDİR?

GENEL

Marx, Hegel'in idealist felsefesini eleştirirken ve Hegel'de "başasağı duran" diyalektiği "ayakları üstüne oturturken", Hegel'den --yani idealizmden-- tam bir kopuşu ne ölçüde gerçekleştirebilmiştir? Ayakları üstüne oturtulan Hegel, ne ölçüde Hegel olmaktan çıkmıştır? Marksizmin krizine ilişkin tartışmaların felsefe cephesinin bu soru oluşturuyor.

Marx ve Engels'in, Hegel'i hangi noktada nasıl "ayakları üstüne oturttuklarını" kısaca hatırlamakta yarar olabilir. Hegel'in idealizmi şöyle özetleniyordu:¹

Burada ... tarih, hukuk, din, vb. felsefesi, ... filozofun kendisinin gözde tuttuğu fikirlerin gitgide gelişen gerçekleşmesi olarak kavramaya dayanıyordu. Böylece, tarih, bilinçsiz, ama zorunlu olarak, önsel olarak saptanmış belli bir ülküsel erek doğrultusunda işliyordu, bu erek, örneğin Hegel'de, kendi mutlak Fikri'nin gerçekleşmesi idi ve bu mutlak Fikre doğru geri dönüşü olmayan gidis tarihsel olayların iç zincirleşmesini oluşturuyordu. Henüz bilinmeyen gerçek zincirleşimin yerine böyle yeni bir --bilinçsiz ya da yavaş yavaş kendi kendinin bilinçine varan-- gözemli bir Tanrı koyuyordu.

Hegel'e göre tarih, bilinçsiz ama zorunlu olarak, önsel olarak belirlenmiş bir doğrultuda, geriye döndürülemez bir biçimde ilerliyordu. Tarihsel materyalizmin eleştirdiği bu "zorunluluk" ya da bu "yasallık" değildi; Hegel'in idealizmi, bu ilerleyişi, "dünya varılmadan önce bilinmeyen bir yerde varolan 'Fikir'in gerçekleşmiş yalın kopyaları olarak" görmesiydi. Yasallık ve zorunluluk nesnelerin gerçek zincirleşmelerinden çıkmıyor, mutlak Fikir'den --Tanrı'dan-- kaynaklanıyordu. "Bundan ötürü, herşey başasağı ko-

Ahmet KARDAM
Tarafından başlanmıştır
TÜSİAV

nulmuş ve dünyanın gerçek bağlantısı tamamen tersine çevrilmiş" oluyordu.² Engels'e göre, bu idealizmden kopuş için yapılması gereken şeydu:³

Ahmet KARDAM
Tarafından başlatılmıştır
TÜSTAV

Öyleyse, burada da, tıpkı doğa alanında olduğu gibi, gerçek zincirleşmeleri açığa çıkararak, yüzeysel, yapma zincirleşmeleri dışalamak söz konusuydu; bu iş de, sonu sonuna, insan toplumunun tarihinde egemen yasalar olarak kendilerini kabul ettiren genel hareket yasalarını bulmaya dayanıyordu.

Bilindiği gibi, Engels'in toplumun "genel hareket yasaları" olarak adlandırdığı bu yasallıkları en özlü biçimde Marx 1959 tarihli Önsöz'ünde⁴ formüle etmiştir. Buna göre, insanlar üretim süreci içinde kendi aralarında, kendi iradelerinden bağımsız, üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyine tekabül eden üretim ilişkileri kurarlar. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını, altyapıyı oluşturur. Toplumun üstyapısını (yani, siyasal ve düşünsel yaşam sürecini, hukuki ve siyasal yapısını, vb.) bu altyapı belirler. Her toplumsal formasyonun belli bir aşamasında üretim ilişkileri üretici güçlerin daha da gelişmesi önünde bir engel haline gelmeye başlar. Üretim gücü ile ilişkisi arasındaki bu çelişki, toplumdaki bütün öbür çelişkilere kaynaklık eden temel çeliskidir. Toplamların hareketinin (ileriye doğru gelişmesinin) temel yasası, bu temel çelişkinin insan iradesinden bağımsız olarak ortaya çıkması ve çözülmesidir. Genel çizgileriyle asya üretim tarzı, köleci, feodal ve kapitalist üretim tarzları, bu yasallığa uygun olarak toplumsal ekonomik formasyonların ileriye doğru gelişen çağlarıdır; kapitalist toplumun yerini komünist toplumun alması da, aynı şekilde, tarihsel bir zorunluluktur.

İnsan toplumunun ileriye doğru hareketinin genel yasasını formüle eden bu altyapı/üstyapı modelinin bu kadar şematik olmadığı, Marx'ın Katki'ya Önsöz'ünün böyle şematik yorumlanamayacağı söylenecektir. Ama daha Engels'in sağlığından başlayarak, 100 yıldır tartışılan konu da zaten bu modelin nasıl yorumlanması gerektiği üzerinedir. Bu modelin şematik yorumlarından ilki --ki daha sonra İkinci Enternasyonel'e mal olmuş ve Kautsky ve Plehanov tarafından geliştirilerek savunulmuştur-- Engels'e aittir.⁵

Marx'ın altyapı/üstyapı modeline ve onun ekonomist yorumlarına ilişkin yüzyıldan beri, günümüze kadar süren tartışmaların ağırlık noktası, altyapı ile üstyapı arasındaki ilişki üzerinde, yani

Ahmet KARDAM
Tarafindan bagıslanmistir
TÜSTAV

"ekonominin son kertedeki belirleyiciligi" ve üstyapının "görelî özerkligi" kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır: Üstyapı/^{politik} (politik mücadelenin, devletin, hukuksal yapıların, ideolojilerin, vb.) altyapı üzerinde, tarihin yapılmasında, toplumun hareketinin "son kertede belirleyici" olan yasalarının işleyişinde ne ölçüde ve nereye kadar etkisi vardır? Özellikle Batı Avrupa'da 1960'ların sonlarında ve 1970'ler boyunca üstyapıya, altyapının basit bir yansıması biçiminde bakan epifenomenalist görüşlere karşı yönelen eleştiriler üstyapının etkinlik alanını alabildiğine genişletici olmuştur ama, altyapı/üstyapı modelinin doğrudan doğruya kendisini sorgulamaya yönelememiş, bu anlamda "çok sınırlı" kalmıştır, çünkü üstyapıya ne kadar geniş özerklik tanınırsa tanınsın, "ekonominin son kertedeki belirleyiciligi" düşüncesi terk edilmedikçe idealizmden gerçek bir kopuş mümkün değildir.⁶ Ama eğer bu görüş doğruysa, o zaman Marx'ın aşılması da bir zorunluluk olmaktadır, çünkü "ekonominin son kertedeki belirleyiciligi" ve, dolayısıyla, bütün toplumsal formasyonların tabii oldukları genel bir hareket yasasına, yani ortak bir "öz"e sahip buldukları düşüncesini, Marx'ı aşmadan aşabilmek mümkün değildir.

"Altyapı/üstyapı", ister köleci toplum olsun ister kapitalist toplum, bütün toplumların değişmez zorunlu biçimi, "gerçek özü"dür. Hem Hegel'de hem de Marx'ta, tarih insan iradesinden bağımsız, önsel olarak belirlenmiş yasallıklar doğrultusunda ilerlemektedir. Aradaki fark, Hegel'de bu ilerleyişin belirleyicisi "son kertede" mutlak Fikir olurken, Marx'ta ise bu ilerleyişin belirleyicisi, "son kertede" üretici güçlerle ilişkiler üretim ilişkileri arasındaki çelişki olmaktadır. Marx'ın Hegel'den (idealizmden) kopuşunun en güçlü kanıtlarından biri olarak, Katki'ya Önsöz'deki şu ünlü tümce gösterilir: İnsanların varlığını belirleyen şey bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklarıdır."⁷ Ama örneğin E. Laclau ve Ch. Mouffe, buradaki fikrin idealizmden kopuş biçiminde yorumlanmasına karşı çıkıyorlar. Onlara göre:⁸

Hegel'in mutlak idealizmi, dışsal dünyanın yadsınması bir yana, böyle bir dünyanın her türlü kuşunun ötesinde kabülüydü. ... İdealizmi materyalizmden gerçekten ayıran şey, gerçeğin son kertede kavramsal karakter taşıdığını kabul etmesidir; ... idealizm, aklın dışında nesnelere var olmadıklarını değil, bu nesnelere en

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

içsel niteliklerinin aklınkiyle özdeş olduğunun kabulüdür -- yani nesne, son kertede düşüncedir. ... İdealizm ile materyalizm arasından geçen gerçek ayırım çizgisi, şu halde, gerçeğin son kertede kavrama indirgenebileceğinin kabulü ya da yadsınmasıdır. ... Tarih'in hareketinin son kertedeki yasasının, insanların akıllarındaki düşüncelerdeki değişiklikler olmayıp, üretici güçlerin gelişmesi ile varolan üretim ilişkileri arasında her aşamada görülen çelişki olduğunu söylemek, durumda hiçbir değişiklik yaratmaz. Çünkü burada idealist olan şey, Tarih'in hareket yasasının şu ya da bu olduğunun söylenmesi değil, kavramsal olarak anlaşılabilen nihai bir hareket yasası olduğu fikrinin kendisidir. ... O nedenle, marksizmdaki en determinist eğilimler aynı zamanda en idealist olanlardır, çünkü bu eğilimler, analizlerini ve öngörülerini, tarihsel yaşamın yüzeyindeki, bir bakışta görülmeyen, amansız yasalara dayandırmak durumundadırlar; kendilerini kapalı bir kavramsal modelin içsel mantığına dayandırmak ve bu modeli gerçeğin (kavramsal) özüne dönüştürmek zorundadırlar.

Marx'taki hegelci kalıntıların varlığı konusunda "Batı marksistleri" genellikle hem fikirdirler. Marx'ın Hegel'den tam bir kopuş yapamayışı ise, 19. yüzyıla egemen olan pozitif bilimcilikle, doğa yasalarını toplumsal alana da taşıma eğilimiyle, doğacı önyargıların egemenliğiyle ve, hem de, toplumsal bilimlerin bugüne kıyasla ancak emekleme denebilecek bir aşamada oluşlarıyla açıklanmaktadır. Ama bu noktadaki genel görüş birliği, bundan çıkartılacak sonuç noktasına gelince yerini temelde iki farklı yaklaşıma bırakmaktadır. Yaklaşımlardan biri, sorunun Marx'ın yeniden yorumlamak olduğunu savunmakta, hegelci etkileri ikincil bir problem olarak görmekte, yani Marx'ın aşılması fikrini reddederek, "Marx'ın gerçek özü"ne dönüşü savunmaktadır.⁹ Laclau ve Mauffe'un savunduğu ikinci yaklaşım ise, açıkça "marksizm-sonrası"ndan söz etmekte, Marx'ın 19. yüzyıl matrisleri içinde, ~~değerlendirilmesi gereken~~ tarihselliği içinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmakta, özellikle ve öncelikle altyapı/üstyapı modelinin dayandığı "ekonominin son kertedeki belirleyiciliği" kategorisinin reddiyle Marx'ın aşılmasının, onun, idealizmden kopuş doğrultusunda açtığı yoldan gerçek materyalizm doğrultusunda ilerlenmesinin zorunluluğunu vurgula-

maktadırlar. Bu ikinci yaklaşıma göre, Marx idealizmden materyalizme geçişte çok önemli bir aşamadır, ama bir ilk adım, bir başlangıçtır. Marx'ta idealizmden kopuş, tarihsel ve toplumsal bir gerçek olan insanın, o güne kadar hiç düşünülmediği kadar geniş bir toplumsal ilişkiler dünyasının ürünü olduğunu, fikirlerin kapalı ve kendine yeterli bir dünya oluşturmayıp, toplumun maddi koşullarının içinde uç verdiğini, toplumsal farklılıkların genişliğini ve derinliğini bütün boyutlarıyla ortaya koymasında ve bütün bunlardan hareketle bilinçli insan faaliyetiyle dünyanın değiştirilebileceği fikrini ortaya atması olmuştur. Marx'ın yaptığı bu başlangıcın ileriye götürülmesi demek, onu Tarih'in hareketinin determinist yasallıklarından kurtarmak, aslında "görelî özerklik" kavramını anlamsızlaştıran "ekonomin son kertedeki belirleyiciliği" kategorisini terkedip, onun yerine hem az "altyapı"nın hem de "üstyapı"nın birbirleri karşısındaki "görelî özerk" ve "karşılıklı ilişkili" karakterlerini koymak demektir. Bu aynı zamanda, hem ekonominin hem de sınıf indirgemeciliğinin son ve asıl kalesinin de düşürülmesi anlamına gelmektedir. ¹⁰

Marxizmin teorik düzlemdaki krizini aşma iddiasındaki bu görüş, elbette reddedilebilir. Ama bu reddin dayanacağı gerekçe, herhalde, "Marx aşılamaz" kabalığının ötesine geçebilmeli, günümüz dünyasının gerçeklerini açıklamaya yönelik teorik bir temele sahip olabilmelidir. ^(e)

Beşirampaza Ceraevi, Mayıs 1990

Ahmet KARDAM

Tarafından başlanmıştır

TÜSTAV

Arılan

TÜRKİYE SOSYAL TARİHİ

Dipnotlar

- 1 F. Engels, "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu", Seçme Yapıtlar, cilt 3, s. 444-445.
- 2 F. Engels, Anti-Dühring, s. 75-76.
- 3 F. Engels, "... Klasik Alman Felsefesinin Sonu", İbid., s. 445. (İtalikler bana ait - A.K.)
- 4 K. Marx, "Önsöz", Ekonomi Politikin Elestirisine Katkı, Sol Yayınları, Ankara 1979. Bu "yasa" konusunda ayrıca şu yapıtlara da bakılabilir: F. Engels, "Komünizmin İlkeleri", Seçme Yapıtlar, cilt 1, s. 106-107; Marx-Engels, "Komünist Manifesto", Seçme Yapıtlar, cilt 1, s. 155; F. Engels, Anti-Dühring, s. 78, 93-94, 448, 449-450; F. Engels, "Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm", İbid., cilt 3, s. 165, 175, 176.
- 5 Manifesto'nun İngilizce çevirisine önsöz, Seçme Yapıtlar, cilt 1, s. 22.
- 6 E. Laclau, "What Marxism?", Reclaiming Rethinking Marx, Argument-Sonderband AS 109, Berlin 1984, s. 42.
- 7 K. Marx, Ekonomi Politikin Elestirisine Katkı, s. 25.
- 8 E. Laclau ve Ch. Mouffe, "Post-Marxism...", s. 87-88.
- 9 Örneğin W.F. Haug: "Marx'ın kendi içinde çok farklı eklemleme tarzları arasında yaşam boyu sürmüş bir mücadele vardır. ... Felsefe Tarihi'nden kaynaklanan bir hegelci kurgusal mantıkla, Tarihsel Materyalist çizgi arasındaki mücadele. Bu iç mücadele, Marx'ın en büyük yapıtı Kapital'inde bile belirli bir metinsel muğlaklığa neden olmaktadır. Marx'ın tekrar yorumlanmasının kaçınılmazlığı da buradan ileri gelmektedir. ... Ama Marx'ın kendisi 19. yüzyılın o tipik "Bilim" kavrayışına yakalanmamış mıydı? ... Bunda elbette belli bir hakikat payı vardır. Ama aslında bu görüş, eğer bir çarpıtma değilse, açık bir yanlış yorumlamadır." ("Learning the Dialectics of Marxism", Rethinking Marx, s. 19-20.)
- 10 "Marksizm-sonrası demek, hegelci ve 19. yüzyıl matrisleri içinde Marx'ın ancak oraya kadar vardırabildiği ilişkisel uğrağın derinleştirilmesi demektir. [Yeni bilimsel bulguların] felsefî özselciliği kesinlikle çürüttüğü bir çağda, materyalist programı Marx'ın kendi çağının koşullarında yapabileceğinden çok daha radikal bir biçimde yeniden formüle edebiliriz. ... Kendimizi açıkça marksizm-sonrası bir alana yerleştirmekle, yalnızca çağdaş toplumsal mücadelelerin anlamının açıklığa kavuşmasına yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda marksizmin ancak sınırlılığının ve kendi tarihselliğinin kabul edilmesiyle ortaya çıkabilecek teorik saygınlığını kazanmasına da yardımcı olduğumuza inanıyoruz. Ancak bu sınırlılığın ve tarihselliğin kabul edilmesiyledir ki, Marx'ın katkıları geleceğimizde ve politik kültürümüzde varolmayı sürdürecektir." (E. Laclau ve Ch. Mouffe, İbid., s. 92, 104.)

[Arka sayfa]

Ahmet KARDAM

Tarafından bağışlanmıştır

TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

5

Engels'e göre, Darwin'in teorisinin biyoloji için yaptığının aynı-
sını Marx ve kendisi tarih (toplum) için yapmışlardır (Manifesto'nun
İngilizce çevirisine önsöz, Secme Yapıtlar, cilt 1, s. 122). Top-
lumun ekonomik yapısı üzerine bir kez yeterli bilgi sahibi olunursa,
"bütün tarihsel olaylar ... en kolay biçimde açıklanır" (F. Engels,
"Karl Marx", İbid., cilt 3, s. 102). Tarihi yapan elbette düşünüp
tasınarak ya da tutku ile hareket eden ve belirli amaçlara sahip
tek tek insanlardı; ama bu durum "tarihin akışının genel iç yasa-
larının hükmü altında olduğu gerçeğinde hiçbir değişiklik yapmaz" dı.
Tarih her zaman "gizli iç yasaların hükmü" altındaydı. Yapılacak
iş, "yalnızca bu yasaları bulup ortaya koymaktan" ibaretti (F. Engels,
"... Klasik Alman Felsefesinin Sonu", İbid., cilt 3, s. 445-446).
Zaten özgürlük de --tıpkı Hegel'de olduğu gibi-- zorunluluğun, yani
bu yasallıkların kavranmasıydı (F. Engels, Anti-Dühring, s. 202-
203).

TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMALARI
TÜSTAV

Meşur - Temmuz 1990

Program üzerine hazırlık notları: III.

Ahmet Kardam

00000186

SINIFLARIN "NESNEL ÇIKARLARI" ve
"TARİHSEL MİSYONLARI" VAR MIDIR?

Friedrich Engels, 19. yüzyılın bitimine sekiz yıl kala, 1845 yılında yayınlanan İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu adlı kendi yapıtının üçüncü basımına yazdığı Önsöz'de¹, şu sorunun yanıtını arıyordu: İngiliz işçi sınıfının kendi içinde farklılaşmasının nedeni nedir? Bu kalıcı ve derinleşici bir eğilim midir, yoksa geçici, raslantısal bir olgu mudur? Engels'in bu soruyu sormasının üstünden yaklaşık yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, soru, 20. yüzyılın bitimine on yıl kala, güncelliğinden hiçbir şey yitirmiş değil.

Engels, bu soruya yanıt ararken, artık yarım yüzyıllık bir tarihe sahip marksist teorinin öngörülerıyla bir hesaplaşma içindeydi. Hele, sözkonusu ülke İngiltere olunca, teoriyle böyle bir hesaplaşma özellikle kaçınılmazlaşıyordu, çünkü İngiltere için "anlatılan öykü", kapitalistleşme yolundaki diğer ülkelerin de ~~aynısı~~ öyküsüydü; İngiltere, aynı zamanda, diğer ülkelerin geleceklerine tutulmuş bir aynaydı da.²

Yüzyıl biterken Engels'in baktığı bu aynada başlıca iki olgu yansıyor: Yüzyılın ortalarında sefalet içinde yüzmekte olan İngiliz ~~xxx~~ işçilerinin durumunda, geride kalan 50 yılda ~~çok~~ genel bir iyileşme olmuştu. Engels'in elli yıl önce kitabında dile getirdiği "sefaletin ve kötülüklerin en sivri olanları" ortadan kalkmıştı. Sanayici kapitalistler, burjuvazinin "ulus üzerinde, işçi sınıfının yardımı olmadıkça, hiçbir zaman tam bir denetim kuramayacağını" anlamışlardı, o nedenle de, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki ilişkiler değişmişti. İşletmeler büyüdükçe çalışanların sayısı da artıyordu, ve patron ile işçiler arasındaki her çatışmanın yol açtığı kayıplar ve yarattığı sorunlar da artıyordu. Bu kayıplar¹¹ ve sorunları büyütme-¹¹tense, özellikle büyük işletmelerin sahiplerinde "yeni bir anlayış" doğuyordu: Sanayi burjuvazisi "korkulu rüyası" olagelmış

Ahmet KARDAM
Tarafindan başlanmıştır
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır.
TÜSTAV

fabrika mevzuatına artık hem gönüllü olarak uyuyordu, hem de bu mevzuat ülke çapında yasallaştırılıyordu; sendikalar artık "yararlı kuruluşlar" sayılıyor ve onlara yasallık sağlanıyordu; grevler artık katlanılması gereken olağan bir olgu olarak görülmüyordu; Çartist hareketin 1839, 1842 ve 1849 yıllarında, zora da başvurularak reddedilen istemleri, artık liberal partinin kendi siyasi programı haline gelmişti: 21 yaşından büyük erkekler için genel oy hakkı, seçimlerin gizliliği, eşit seçim bölgeleri, seçilebilmek için mülk sahibi olma koşulunun kaldırılması, parlamentoya seçilenlere aylık bağlanması, vb. Bunların büyük bir kısmı yaşama geçmişti bile. Yani artık işçiler, toplumsal ve politik yaşamın dışına itilen bir sınıf olmaktan çıkıyorlar, burjuvazi ile farklı çıkarlara sahip, ama aynı sistem içinde yer alan bir sınıf haline geliyorlardı. İşçi sınıfı, ürünü olduğu kapitalizmin kurduğu düzen içindeki yerini alıyordu. 1850'lerden farklı olan, yeni olan birinci olgu buydu.

Bu gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan ikinci olguya gelince: İşçi sınıfı ekonomik ve toplumsal olarak kendi içinde farklılaşıyordu. Engels'in gözlemlerine göre, işçileri başlıca üç ayrı grupta toplamak mümkündü. Bunlardan biri, büyük işçi sendikaları içinde örgütlenmiş olan kesimdi. Mühendis, marangoz, dülger, duvarcı gibi meslek gruplarını örgütleyen bu sendikalar, tipik bir lonca davranışıyla, örgütlü gücü zayıflatmak ve ücretler konusunda rekabet yaratmamak için, bu işkollarına kadın ve çocuk emeğinin girmesini engelliyorlar, işkollarının makinalaşmasına da karşı çıkıyorlardı. "Bunlar işçi sınıfı içinde bir aristokrasi oluşturmakta; kendileri için oldukça iyi bir konum elde etmiş bulunmakta, ve bu durumlarını yeterli saymaktaydılar." İkinci grubu fabrika işçileri oluşturuyordu. Bu kesimin durumunda da, 1850'lerden e yana, sürekli bir iyileşme olmuştur. Sanayi devriminin özel ve temel ürünü olan bu "modern proletarya"nın, çalışma saatlerinin yasa ile sınırlandırılmış olması ve oturdukları yerlerde büyük topluluklar olarak yaşamaları, durumlarını iyileştirmelerine yardımcı oluyordu. Üçüncü grubu ise, çalışanların büyük kitlesi meydana getiriyordu. Bunların durumları dünden daha kötü değilse bile, daha iyi de değildi. Engels, bu grup konusunda ayrıntılı bir betimleme yapmıyor, ama diğer iki grubun dışında kalıyor oluşlarından anlıyoruz ki, bunlar daha çok küçük ölçekli işyerlerinde çalışan, modern işçiyle

arasında zanaatçı ve manifaktür iş çisi/bir yerde duran, ve bu nitelikleriyle henüz sanayi devriminin doğrudan ürünü haline gelmemiş, "modern proletaryanın" dışında kalan "eski proletarya" yığınıdır.

Modern kapitalizmin, sanayi devriminin anıyurdu İngiltere'de, yüzyılın sonunda görülen bu durumu, marksist teorinin üzerinde yükseldiği temeller ve bu temellere dayalı öngörüler konusunda soru işaretleri yaratan bir tablo çiziyordu. Teorinin 50 yıl önce öngördüğü tablo ile gerçek yaşamın yüzyılın sonunda ortaya koyduğu bu tablo arasındaki gelişki, gözardı edilemeyecek bir derinlikteydi.

Teorinin, işçi sınıfının toplumdaki konumu ve egemen sınıflarla ve devletle ilişkisi konusundaki öngörülerini şunlardı:³

(1) Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte tüm toplum, burjuvazi ve proletarya olarak iki kampa bölünmekle kalmayacak, bu bölünme "düşmanca bir bölünme" olacaktı. İşçi sınıfı hem devlet, hem genel olarak burjuvazi, hem de tek tek sanayiciler tarafından "köleleştiriliyordu". (2) "Sanayi devriminin özel ve temel ürünü olan modern proletarya"nın toplumdaki yeri, sanayinin gelişmesiyle birlikte yükseleceği yerde, giderek düşecekti; işçi sınıfı "sadakaya ~~muhtaç~~ muhtaç" bir duruma doğru itilecek, "toplumun en alt tabakası"nı oluşturacaktı. (3) İşçilerle patronlar arasındaki mücadele, zamanla iki sınıf arasındaki çatışma halini alacak, çıkan isyanlar yer yer ayaklanma halini alacaktı. (4) "Kölesini" besleyemez duruma gelen burjuvazi, artık topluma kendi koşullarını dayatamaz duruma gelecek, bu sınıfın varlığı artık toplumla bağdaşmaz olacaktı.

İşçi sınıfı ise, makineleşmenin tüm emek farklılıklarını silmesiyle ve ücretleri hemen her yerde aynı asgari düzeye indirmesiyle, kendi içinde ~~her yerde aynı asgari düzeyde~~ daha çok eşitleyecek, yani işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşulları bakımından kendi içindeki farklılaşması ortadan kalkacak, bundan kaynaklanan çıkar farklılıkları da silinecekti.

Bütün bu ana eğilimlerin, sosyalizmi kuracak temel güç olan işçi sınıfının, egemen sınıfı devirerek, devlet aygıtına el koymasını sağlayacak olan devrimin gerçekleşebilmesi açısından büyük önemi vardı. Toplumun ve sistemin dışına itilen, ama sayıları ve sefaletleri hızla büyüyen "modern köleler", kendi aralarındaki çıkar farklılıklarının silinmesiyle, birliklerini sağlamanın nesnel koşullarını elde edecekler; bu temel üzerinde, mücadele için-

Abnet KARDAM
Taraflından bağışlanmıştır
TÜSTAN

Ahmet KARDAM
Tarafindan bagıslanmiştir
TÜSTAV

de, örgütlü politik birliklerini sağlayacaklardı. İki sınıf arasında bu şekilde gelişerek sürüp giden üstü ürgüklü örtülü "iç savaş", çevrimsel olarak tekrarlanan bir ekonomik krizle birlikte, açık bir ihtilale dönüşebilecek, bu da burjuvazinin zor yoluyla devrilmesini getirecekti. Şu halde, burjuvazi, zorunlu olarak kendi "mezar kazıcıları"nı üretiyordu; bu sınıfın devrilmesi ve proletaryanın zaferi de, bu yüzden, aynı şekilde bir zorunlulukt. Nitekim Engels, yazdığı Önsöz'de, 50 yıl kadar önce yaptığı "yakın devrim" öngörüsünün de, bu koşulların gerçekleşemeyişi yüzünden "ertelendiğini" söylüyordu.

Yüzyılın sonunda, "kapitalizmin aynası"ndan yansıyan bu teori/pratik çelişkisinin açıklanması gerekiyordu. İki olasılık vardı: Ya olgularla teori arasında aslında bir çelişki yoktu; çelişki gibi görünen şey, teorinin bu yeni alguyu içerebilecek biçimde yeterince geliştirilmemiş olmasının ürünüydü, yani problem teorinin kendisinde değildi, ve ortaya çıkmış gibi görünen bu çelişkiyi çözebilecek güçteydi. Ya da, problem çözümsüzdü, yani teori, ortaya çıkan yeni alguyu açıklayabilecek bir biçimde daha fazla geliştirilemezdi; bu durumda problemin aşılması, yani teorinin aşılması gerekiyordu.

Engels, marksizmi bir yüzyıl daha, günümüze kadar uğrattıracak, ve nihayet 1980'lerde, demokrasi/sosyalizm ikilemi biçiminde patlayacak büyük bir teorik ve politik krizin ilk belirtisiyle karşı karşıya olduğunun elbette farkında değildi. Yazdığı Önsöz'de, teorinin kendisini sorgulamaya değil, problemi teorik olarak çözmeye yöneldi: Problem, İngiltere'nin, endüstri devriminin geliştiği ilk ülke olarak, dünya çapında sanayi tekeli eline geçirmiş olmasından kaynaklanıyordu. Oysa şimdi, bir dizi ülke (ABD, Fransa, Almanya, vb.) bu sanayi tekeli kırma yolundaydı, İngiltere için tehlike çanları çalıyordu. Engels'in açıklaması ve öngörüsü şöyleydi:⁴

Gerçek şudur: İngiltere'nin sınıfı tekeli elinde tuttuğu dönemde İngiliz işçi sınıfı da, belki bir dereceye kadar, bu tekelin yararlarından payına düşeni almıştır. Bu yararlar, aralarında eşitlikten çok uzak biçimde üleşilmiştir; ayrıcalıklı azınlık büyük kısmını kendi cebine indirmiş, ama büyük kitle de, en azından zaman zaman, belli bir pay almıştır. Ve ovenciliğin sona erdiğinden beri İngiltere'de sosyalizmin olmayışının

nedeni de budur. İngiltere'nin tekeli sona erince, İngiliz işçi sınıfı bu ayrıcalıklı konumunu yitirecek; kendisini ... diğer ülkelerdeki işçi arkadaşlarıyla aynı düzeye inmiş bulacaktır. Bu da, İngiltere'de sosyalizmin yeniden ortaya çıkabileceğinin nedenidir.

Yani, Engels, teori/pratik makasındaki bu açılmanın geçici ve raslantısal olduğunu söylüyordu. Ama, 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de görülen bu durum, diğer ülkelerin İngiltere'nin tekeli kırılmalarından sonra, o ülkelerde de ortaya çıktı, hem de İngiltere'deki durumda herhangi bir köklü değişiklik yaratmadan. Teori/pratik makasındaki bu açılma 20. yüzyıl boyunca sürdü ve bu durum, Engels'in yaklaşımı temel alınarak ve genişletilerek, gene "geçici" ve "raslantısal" bir olgu olarak açıklandı. Gelişmiş sanayi ülkelerinde görülen istikrar ve işçi sınıfının içindeki farklılaşma, bu ülkelerin sömürgelerden elde ettiği "fazla"nın sayesindeydi. Ama 1980'lere gelindiğinde, artık yüz yıldır karşı karşıya olunan bu tablonun hiç de geçici ve raslantısal olmadığı, tersine kalıcı ve kaçınılmaz olduğu gerçeği teslim edilmek zorundaydı. ⁵

Teorideki kırk krizin temelinde, işçi sınıfının öngörülen "tarihsel misyonu"nu yerine getirebilecek tarihsel özne kimliğini kazanamaması, bu rolü oynayamaması yatıyordu. İşçi sınıfı, teorinin kendisine biçtiği bu rolü neden oynayamıyordu? İşçi sınıfı neden sahip olduğu "nesnel çıkarlar"a uygun davranmıyordu? Bu sorular, "nesnel çıkar" ve ona dayandırılan "tarihsel misyon" kavramlarını sorgulamayı gerektiriyordu.

Marx'ta, toplumsal öznelerin ve kimliklerinin nasıl oluştuğu yeterince açık değildir. Bu bulanıklığın nedeni, hegelci mirasın etkileriyle açıklanabilir. Proletarya, yaşayabilmek için emek-gücünü kapitalistlere satmak zorunda kalan ücretli emekçiler sınıfıdır. Ama bu tanım, proletaryayı yalnızca ekonomik olarak tanımlamakta, toplumsal özne haline gelişini, sınıfsal bir kimlik kazanışını açıklamaya yetmemektedir. Marx, sınıfların toplumsal özne haline gelişlerini açıklamak için "kendinde sınıf" ile "kendisi için sınıf" kavramlarını kullanmıştır. Sınıfın kendi çıkarları etrafındaki kimliği, bir yandan üretim ilişkisi içindeki konumundan ötürü, kendi iradesinden bağımsız olarak oluşur; öte yandan da, hem çalışma ve yaşam koşullarıyla, kent ve fabrikalarda yoğunlaşmasıyla, mücadele içinde gelişen toplumsal örgütlü-

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

lügüyle oluşur. "Nesnel çıkar" ve "tarihsel misyon" kavramları, işçi sınıfının yalnızca ekonomik düzlemle sınırlı kalmayan tüm toplumsal ilişkiler ağı içinden değil, altyapı/üstyapı modelinin dayandığı, insan iradesinden bağımsız olarak işleyen "nesnel yasallık"lardan türetilmiş ~~ka~~ kavramlardır. Teoride tıkanıklığa yol açan, onu yaşamı açıklayamaz hale getiren budur.

Altyapı/üstyapı modeline göre, toplumdaki bütün çelişkilere kaynaklık eden, "temel çelişki"dir, yani üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkidir. Sosyalizmi ve komünizmi "tarihsel bir zorunluluk" haline getiren, toplumun ileriye doğru hareketini sağlayan bu temel çelişkidir. İşçi sınıfının, kendi iradesinden bağımsız olarak, dolayısıyla bilincine varmasa dahi sahip olduğu "nesnel çıkarlar"ı belirleyen de, bu temel çelişkidir. Sermaye ile emekçi arasındaki ~~ant~~ antagonizma, işçinin, kendisini sömürmemek için patronuna karşı giriştiği mücadeleden ötürü ortaya çıkmamakta, tersine, bu mücadele, temel çelişkinin ürünü, ~~et~~ yansıması olmaktadır. Toplumdaki bütün çelişkiler, bütün toplumsal ve politik mücadeleler, "ekonominin son kertedeki belirleyiciliği" ilkesi uyarınca, bu temel çelişkinin insan bilincinde yansımalarının ürünü olmaktadır. O nedenle, bütün ideolojiler de, "son kerte", bu temel çelişkinin iki kutbundan birine indirgenebilmektedir. Bu modele göre, tarihin "öznelere" olduğu söylenen toplumsal sınıfların, gerçekten özne oldukları bile pek söylene-
mez; olsa olsa kendileri dışındaki bir zorunlu yasallığa göre belirlenmiş^{olan} toplumun temel çelişkinin yalnızca ~~nasıl~~ "yansıtıcıları", "taşıyıcıları" durumundadırlar. Böylece, sınıfların, onları oluşturan bireylerin iradelerinden, düşüncelerinden, bilinçlerinden bağımsız olarak, salt üretim ilişkisindeki konumları tarafından zorunlu olarak belirlenen bir "öz"leri, bilincinde oldukları ya da olmadıkları "nesnel-tarihsel çıkarları" olmaktadır. Aynı şekilde, sınıfların ve onları oluşturan bireylerin kimlikleri de, içinde buldukları toplumsal ilişkilerin tamamı tarafından değil de, yalnızca üretim ilişkisindeki konumları tarafından, önsel olarak belirlenmektedir, değişmez "össel bir kimlik" olmaktadır.⁶ Öznenin, bu temel çelişki temelinde, "nesnel çıkar" tarafından belirlenen "össel kimliğe" uymayan davranışları, "çarpık bilinç"le açıklanmaktadır. "Temel çelişki" ve "nesnel çıkar", işçi sınıfının "tarihsel misyonu"nu da belirlemektedir; bu tarih-

sel misyon", üretici güçlerin gelişmesinin önündeki engele, özel mülkiyete, son verip üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini sağlamaktır.⁷

Marksist hareket içinde dogmatizmin, ekonomizmin ve sınıf indirgemeciliğinin bütün türlerinin üzerinde yeşerdikleri toprak, teorideki bu Hegel'den ^{miras} ~~miras~~, determinist "yasallıklar" olagelmıştır. Marksizmin bu ^{hegeleci} ~~hegeleci~~ yönleri aşıldığında, toplumdaki bütün çelişkileri açıklayan "temel çelişki", "nesnel çıkar", "tarihsel misyon" kavramları terk edildiğinde, kısacası, "ekonominin son kertedeki belirleyiciliği" ilkesinden kurtulduğunda, kapitalizmin bugüne kadarki evrimini, kapitalist toplumların çeşitlenerek gösterdikleri gelişme eğilimini, toplumsal kimliklerdeki hızlı ve çok yönlü parçalanmayı açıklamak da mümkün olmaktadır. Sorun, nesnel olarak var olan şeyin, taşıdığı toplumsal anlamı, bu fiziksel varlığından mı edindiği, yoksa toplumsal ilişkiler içinde, sonradan mı kazandığıdır.⁸ Örneğin, kırmızı bir kumaş parçasının "kızıl bayrak" haline gelmesi, onun kırmızı ~~kız~~ kumaş parçası olmasının mı ürünüdür, yoksa toplumsal ilişkiler içinde, belli bir insan topluluğu tarafından "kızıl bayrak" haline getirilmiş, ona böyle bir anlam kazandırılmış olmasının mı sonucudur? Bir başka soru daha: Kırmızı kumaş parçasının, sonradan, bu şekilde, "kızıl bayrak" haline getirilmesinin, böyle bir anlamla yüklenmesinin, ona o anlamı kazandıran insanların iradelerinden, bilinçlerinden bağımsız işleyen bir yasallığa dayanan zorunluluğu olabilir mi? Eğer böyle bir "zorunluluk" varsa, o zaman, bu kızıl bayrağın daha sonra, bir kahvehanede masa örtüsü haline gelmesi, ve eskiyip çöpe atılana kadar bir daha hiç kızıl bayrak haline gelmemesi mümkün değildir; çünkü bu kızıl bayrak'ın taşıdığı anlam, onun kırmızı bir kumaş parçası olmasının, yani nesnel olarak var¹¹ olmasının ürünü olmaktadır. Ama biliyoruz ki, bu kızıl bayrak, elbette, aynı zamanda masa örtüsü olarak da kullanılabilir. Kulhanılınca da, onun anlamını fiziksel varlığı ile açıklayan teori, bu anlam (kimlik) değişikliğini (parçalanmasını) açıklayamaz, krize girer, ya da, bu durumu "geçicilik"le ve "raslantı"yla açıklayarak krizini erteleyebilir. 19. yüzyılın sonunda marksist teorisinin karşı karşıya kaldığı ve bütün bir 20. yüzyıl boyunca derinleşen ve giderek açık bir krize dönüşen sorunun özü buydu.

Ahmet KARDAM
TARAFINDAN BAĞIŞLANMIŞTIR
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Taraflndan bağışlanmıştır
TÜSTAV

Kapitalist üretim tarzının ekonomik düzlemde var ettiği işçiler, nesnel bir varlıktırlar. Üretim ilişkileri içindeki bu konumlarının ifadesi olarak "işçi sınıfı" olarak adlandırılan bu kesime dahil insanlar, salt üretim ilişkilerindeki bu konumlarından ötürü, yani salt işçi olduklarından ötürü, toplumsal ve politik düzlemde "bir sınıf olarak" davranmazlar. "Kendinde sınıf" durumundaki bu bireylerin, kendi bilinçlerinden, iradelerinden, vb. bağımsız olarak işleyen, onların "nesnel çıkar"larını belirleyen bir "temel gelişki"nin yassallığı uyarınca, değişmez bir "devrimci" kimlik kazanmalarının, mücadele içine girerek, örgütlenerek "kendileri için sınıf" haline gelmelerinin, böyle bir toplumsal ve politik özne haline gelmelerinin hiçbir zorunluluğu yoktur. Sermaye tarafından sömürülmelerinden ve sömürünün aldığı boyutlar sonucu toplumun en alt tabakası konumuna itilmiş olmalarından ötürü --salt bu nedenle-- mücadeleye atılmalarını önsel olarak belirleyen bir yasallık (zorunluluk) yoktur, ama içinde yer aldıkları toplumsal ilişkiler sonucu (yani yalnızca üretim ilişkileri sonucu değil), toplumda var olan eşitlikçi ve özgürlükçü ideolojik söylemlerden (örneğin, Aydınlanma Çağı'nın fikirlerinden, Fransız Devrimi'nden, vb.) etkilenecek, hem üretimdeki hem de toplumdaki konumlarını değiştirmek amacıyla mücadeleye başlamaları, bu mücadele içinde örgütlenmeleri, örgütlenedikçe kendilerine özgü eşitlikçi ve özgürlükçü bir ideolojik söylem geliştirmeleri olasılığı vardır.⁹ Ama, aynı şekilde, bir kez başlayan bu mücadele içinde edinilen kimliğin, değişmeden kalmasının ve bu mücadelenin de, önsel olarak belirlenmiş bir sonuca (örneğin sosyalist devrime) ulaşmasının hiçbir yasallığı (zorunluluğu) yoktur, bu yalnızca bir olasılıktır. Bütün diğer olasılıklarla birlikte, nesnel bir temel üzerinde ortaya çıkan bu olasılığın da gerçekleşmesi, uluslararası etmeni de içeren karmaşık nesnel ve öznel koşullara bağlı olacaktır.¹⁰

Marx'ın yapıtlarında, toplumsal öznenin ve kimliğinin nasıl oluştuğu yeterince açık değildir. Örneğin Komünist Manifesto'da, bir yanda, "burjuvazi ile karşı karşıya gelen bütün sınıflar içinde modern sanayiın özel ve temel ürünü" yalnızca proleterya olduğu için, "gerçekten devrimci tek sınıf" da o olmaktadır; yani "kendinde sınıf"tan kaç "kendisi için sınıf"a dönüşümü belirleyen, üretim ilişkisindeki konumun kaçınılmaz sonucu olmaktadır. Ama, öte yandan, gene Komünist Manifesto'da, bu dönüşüm,

emeğin tüm bireysel niteliğini yitirmesinin, işçinin makinenin basit bir eklentisi haline gelmesinin, düşen ücretlerin, artan sefaletin, işçi yağınlarının fabrikalarda askerler gibi ve kölece çalıştırılmalarının, işçiler arasındaki çıkar farklılıklarının silinmesinin, işçi sınıfının toplum ve sistem dışına itilmesinin, bütün bunlara karşı gelişen mücadelenin ve örgütlülüğün sonucu olmaktadır. Açık ki, bütün bu etmenlerin hiçbirisinin, "üretim ilişkisindeki konum"dan kaynaklanan bir "zorunluluğu" yoktur, hepsi değişken etmenlerdir. Şu halde, etmenlerdeki herhangi bir değişme, bu etmenlerce oluşan toplumsal öznenin kimliğinin değişmesine de yol açabilecektir.

Uluslararası bir üne de sahip Batı Berlin'li marksist Prof. W.F. Haug'un, Marx'ın 100. ölüm yıldönümü dolayısıyla düzenlenen bir uluslararası sempozyumda belirttiği gibi, Marx'ta, hegelci kurgusal bir mantıkla, yani idealizmin kalıntılarıyla, kendi eseri olan materyalizm arasında yaşam boyu ^{sürmüş} ~~kurak~~ bir iç mücadele vardır. Marx'ın, kendisinden sonra gelen marksistler tarafından tekrar tekrar yorumlanmak ~~zorunda~~ kalışının nedeni, farklı marksizmlerin kaynağı budur.¹¹ Örneğin, Engels'den başlayarak İkinci Enternasyonal'in Kautsky ve Plehanov gibi teorisyenleri, Marx'ın Hegel'den miras determinist yönlerini derinleştirerek yorumla ^{maklarına karşılık,} ~~marxian~~ üçüncü Enternasyonal içinde de, teorik planda kısmen Lenin, ama özellikle --1970'lerin sonundan bu yana, marksizmin derinleşen krizine çözüm arayışı içinde hergün ~~yönedən~~ keşfedilen-- Gramsci, ekonomizm ve indirgemeciliğe karşı, Marx'ın materyalist yorumcuları olmuşlardır.¹²

Marx'ın felsefesi ve geliştirdiği tarihsel materyalizm, kendisinden önceki filozoflarınki gibi, bir masabaşı kurgulaması değildi. 19. yüzyıl Avrupasının gerçeklerine, bir yandan sanayi devrimiyle birlikte yepyeni boyutlar alan kapitalizmin çözümlemesine, öte yandan emekçilerin kapitalizme karşı direnişlerine dayanıyordu. Marx'ın felsefesi, bir sonsuz hakikatler felsefesi, bir kehânet felsefesi değil, o günün dünyasını değiştirmeyi amaçlayan bir eylem (praksis) felsefeseydi. Onun ölümünden 100 yıl sonrasının dünyasının gerçeklerine bakarak, Marx'ın teorisini üzerine dayandığı varsayımlardaki eksiklikleri, tarihsel materyalist teorinin iç çelişkilerini görebilmek, elbette, görece kolay ^{lazıyon} ~~olacaktır.~~

Marx, sanayi devriminin "özel ve temel ürünü" olan gerçek modern işçi sınıfıyla tanışmadan öldü. Yazdığı Önsöz'den de görüyoruz ki, bu modern proletaryayla, ancak yüzyılın sonunda,

Ahmet KARDAM
TARAFINDAN BAĞIŞLANMIŞTIR
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Tarafindan baglanmistir
TUSTAV

İngiltere'de tanışan Engels'di, ve tanıştığı bu sınıfın, teori-
nin öngördüğü kimliğe hiç de sahip olmadığını gördü. Marx ve
Engels'in, gerek tarihten öğrendikleri, gerekse bizzat tanık ol-
dukları devrimler ve ayaklanmalar (Fransız Devrimi, 1830, 1848-49,
1871, vb.), sanayi devriminin ürünü olan modern proletaryanın
değil, genel olarak "emekçi" denilen yığınların, sanayi devrimi
öncesi işçi sınıfının, zanaat ve manüfaktür işçilerinin yığın
temelini oluşturdıkları toplumsal hareketlerdi. Bunun nedeni
basit: Sanayi devrimi o tarihlerde henüz esas olarak yalnızca
İngiltere ile sınırlı bir olguydu, ve orada bile "modern proletarya"
yeni yeni uç veriyordu. İngiltere'de kapitalizme karşı en radikal
biçimde direnenler, modern sanayi işçileri değil, bu modern sa-
nayi gelişmesiyle hem ekonomik hem de toplumsal yıkıma sürük-
lenen zanaat ve manüfaktür işçileriydi, "eski işçi sınıfı"ydı;
bu sınıf, sömürsüz bir gelecek için değil, kaçınılmaz olarak
yıkılan "eski konumuna" geri dönebilmek, onu koruyabilmek için
direniyordu, yer yer ayaklanmalara kadar varan en radikal mücadele
biçimlerine başvurmaktan başka çaresi yoktu.¹³

Marx'ın 19. yüzyıl Avrupasının gözlemlenebilen eğilimlerine
dayanarak geliştirdiği teori, kaçınılmaz olarak bazı varsayımlara
dayandırılmış oluyordu. Bu varsayımlar temelinde --yani, yaşam
bu varsayımların yanlışlıklarını göstermedikçe-- bu teoride bir
iç tutarsızlıktan söz edilemezdi: (1) İki temel sınıf arasında,
ekonomik, toplumsal ve politik düzlemlerde gün için varolan
ilişkilerin, kapitalizm geliştikçe, herhangi bir niteliksel deği-
şim göstermeksizin, kendilerini genişleyerek ~~yüksük~~ yeniden
üretecekleri varsayımı. (2) Hem genel olarak toplumun, iki temel
sınıf etrafında kutuplaşarak basitleşeceği, hem de proletaryanın,
kendi içindeki farklılıkların silinmesiyle tektürdenleşeceği var-
sayımı. Gerçek yaşam, bu iki varsayımın da doğru olmadığını gös-
terdi.

19. yüzyılın ücretli emekçisinin toplumdaki yerini belirleyen,
onun üretim ilişkisi içindeki yeri, yani emek-gücünü satma
koşullarıydı. Çok ağır şartlar altında, çok uzun saatler çalışsan,
sermayedar karşısında yasal güvenceye kavuşturulmuş hemen hiçbir
hakka sahip bulunmayan işçi, kentin en ~~yoksul~~ yoksul semtlerinde
yaşamak, çok yoksul bir tüketim kalıbının içine hapsolmek, kültü-
rel yaşamı da bunlara göre biçimlenmek zorundaydı. Politik yaşama
katalma hakkına, seçme ve seçilme haklarına ya hiç sahip değildi,
ya da bunlar çok sınırlıydı; vatandaş değil, yalnızca bir "prole-

Ahmet KARDAM
Taraflından bağışlanmıştır
TÜSTAV

ter"di, toplumun en alt tabakasıydı; toplumsal kimliğini belirleyen hemen hemen tek etmen, ücretli emekçi oluşuydu. Ne ki, hızla gelişen sanayi devrimi bu işçinin yerine, kendi ürünü modern sanayi işçisini koydu. Fabrika işçisinin daha iyi çalışma koşulları ve daha yüksek ücret için direnişinin sonuçları, modern sanayinin yıkıldığı manüfaktür işçisinin direnişininkinden farklı oldu. Engels'in de belirttiği gibi, sanayi kapitalisti, sermayesinin koşulu olan bu modern işçinin direnişine uzun süre, hiçbir karşılık vermeksizin, karşı koyamazdı. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi, iş saatlerinin yasayla sınırlandırılması, ücretlerin yükseltilmesi, grev ve sendikanın meşrulaşması zorunluuydu. Modern işçinin bu hakları mücadeleye elde ettiği nasıl, genel olarak toplumun yaşam koşullarını iyileştirici teknolojik gelişmenin itici etmeni olduysa, toplumsal ve politik eşitlik ve özgürlük için verilen mücadele de, sözkonusu ülkede, o tarih kesitinde mevcut güçler dengesine bağlı olarak, demokrasiyi de şu ya da bu ölçüde yaygınlaştırdı ve derinleştirdi. Modern işçi artık yalnızca bir ücretli emekçi değil, aynı zamanda bir vatandaştı. Onun kimliğini belirleyen tek etmen artık yalnızca üretim ilişkisi içindeki konumu değildi, ve kapitalizm geliştikçe, mücadeleyle elde edilmiş hak ve özgürlüklere yenileri eklendikçe, kimliğini belirleyen etmenler de hızla çoğaldı. Sistemle çelişkisi, artık sisteme dışsal bir çelişki olmaktan çıkmış, sistemin kendi parametleri çerçevesinde kalan içsel bir çelişki haline gelmişti. Yani işçi sınıfının ekonomik, toplumsal ve politik düzlemlerde, 19. yüzyıl toplumuyla olan ilişkisi, 20. yüzyılda niteliksel bir dönüşüme uğradı.¹⁴

İkinci varsayıma gelince: Marx ve Engels, 1848 yılında kaleme aldıkları Komünist Manifesto'da, "çağın ayırdedici özelliği" konusunda, birbirinden farklı iki ayrı saptama yapıyorlardı. Birinci saptama şuydu:¹⁵

... bizim çağımızın, burjuvazinin çağının ayırıcı özelliği, sınıf karşıtlıklarına basitleştirmiş olmasıdır. Tüm toplum, giderek daha çok iki büyük düşman kampa, ... iki büyük sınıfa bölünüyor: Burjuvazi ve Proletarya.

Bundan farklı olan ikinci saptama ise şöyleydi:¹⁶

Burjuvazi, üretim araçlarını, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin varolamaz. ...

Üretim/sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki düzenin kesintisiz bozuluşu, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırdeder.

Birinci saptama, içerdiği toplumsal farklılıklar, yani sınıfsal yapı bakımından basitleşen, tektürdenleşen bir toplumsal gelişme öngörüyordu. İkinci saptama ise, bunun tersine, toplumsal yapının atomize olduğu, mevcut toplumsal ilişkilerin dağıldığı, oluşmuş toplumsal kimliklerin parçalandığı bir toplumsal gelişme öngörüsüydü. Bu satırların üzerinden geçen 150 yıl, bu farklı iki öngörüden birincisinin yanlışlığını gösterirken, ikincisini doğruladı. Eski ara katmanlar yok olmadıkları gibi, kapitalizm sürekli yenilerini üretti; sanayi işçisi dışında çok geniş bir ücretli kesim ortaya çıktı. Emek/sermaye antagonizması etrafında basitleşen ve tektürdenleşen değil, yepyeni antagonizmalar yaratan, hergün biraz daha karmaşıklaşan ve çeşitlenen bir toplumsal gelişme oldu. Özellikle bilimsel-teknik devrimle birlikte hızlanan bu karmaşıklaşmayı ve çeşitlenmeyi konu edinen yakın zamanlardaki araştırma ve incelemeler, ABD gibi en gelişmiş sanayi ülkelerinde bile, ekonominin çok yapıllılığını koruduğunu ve yeniden ürettiğini gösteriyor.¹⁷ Bu çeşitlenme, toplumsal ve politik düzlemlerde, eşitlikçi ve özgürlükçü istemler etrafındaki demokratik mücadeleyi de sürekli çeşitlendirip derinleştiriyor. Bunun önemi şurada: Demokrasi, herhangi bir toplumsal ve siyasal güç tarafından bütün kurumlarıyla birlikte yok edilmedikçe, politik düzlemin iki düşman kamp olarak ikiye bölünmesi olanaksızdır.

İşçi sınıfının kendi içindeki farklılaşma da, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte azalmamakta, tersine artmakta ve derinleşmektedir. Büro ve hizmetler kesimindeki ücretlilerin sayısındaki sürekli ve hızlı büyüme bir yana, maddi üretimde çalışan kesimler içindeki farklılaşma da artmaktadır. Bir yanda, işini yitirme kaygusu taşımayan, özel eğitim gerektiren hüner sahibi, yüksek ücretli kesim; öte yanda, özel eğitim gerektirmeyen, işbasında öğrenilen, bant işçiliği gibi hızlı ve biktirici işlerde birkaç vardiya çalışan, özellikle robotlaşmayla birlikte ~~en azından~~ işsiz kalan kesim. Bir de bunların dışında kalan, hiçbir hüner gerektirmeyen, en pis işlerde en düşük ücretlerle çalıştırılan, dolayısıyla derhal işsiz bırakılabilen, çoğunlukla kadınlardan, zencilerden, yabancı göçmenlerden oluşan kesim.¹⁸

Ahmet KARDAM
Tarafından başlanmıştır
TÜSTAV

Özellikle 1980'lerle birlikte, yeni bir "işçi" kesimi daha doğmaya başladı: Bilgisayarları programlayan ve yöneten "bilimsel-teknik emek". "İşçi sınıfının" bu sürekli farklılaşması sonucunda, Marx'ın "modern sanayi proletaryası" olarak tanımladığı kesimin toplam çalışanlar içindeki sayısı hem oransal hem de mutlak olarak düşme eğilimi göstermektedir. Kısacası, kapitalizm geliştikçe, farklılıkların silinmesiyle birlikte gelecekte çıkar ortaklığının etrafında örgütlenecek, ve ekonomik, politik ve ideolojik birliğini sağlayacak tektürden bir "proletarya"dan söz etmek artık hiç mümkün değil.¹⁹

Marksizmin geleneksel toplumsal öznesi "işçi sınıfı", ve buna sonradan eklenen "halk" kategorisi, kapitalizmin gelişmesiyle ve demokrasinin derinleşmesiyle dağılıyor; "işçi sınıfı" ya da "halk" kimliği parçalanmaya başlıyor, bu kimliğe sahip toplumsal öznelerin oynadıkları toplumsal ve politik rol azalmaya başlıyor; sahneye yeni yeni toplumsal özneler çıkıyor: Barış hareketi, çevre hareketi, kadın hareketi, azınlık hareketi ya da ulusal hareketler, vb. Marksizmin günümüzdeki krizinin temelinde, "nesnel çıkara" dayalı "tarihsel misyonla" yüklü "işçi sınıfı"nın bu misyonunu yerine getirememesini açıklayamaması, aynı şekilde bu yeni toplumsal özneleri de açıklayamaması, ve bu yeni özneleri işçi sınıfının "öncülüğünde" bir "sınıf ittifakı" içinde toplayamaması yatıyor. Bu krizi aşma iddiasıyla ortaya çıkan ve yeni de sayılamayacak kimi görüşler, "tarihsel misyonu" işçi sınıfından alınıp yeni toplumsal öznelerden birine ya da bir kaçına yüklenmesini öneriyor. Buna karşılık, Sovyetler Birliği'ndeki perestroyka hareketiyle birlikte başlayan yeni arayışlardan bazıları da, bu sorunu, "işçi sınıfının misyonunun çağımızda genişlediği" teziyle aşmaya çalışıyor.²⁰

Oysa sorun, ne diğer özneler karşısında, sahip olduğu "tarihsel misyon"undan kaynaklanan ayrıcalık iddiasında bulunan "yeni bir devrimci özne" bulma sorunudur, ne de zaten var olduğu iddia edilen öznenin, öteki öznelerin mücadelelerini de kendi mücadelesi haline getirecek ve "birliği" ~~kw~~ gene kendi "öncülüğünde" ve kendi etrafında sağlayacak biçimde "tarihsel misyonunu" genişletme sorunudur. Sorun, hiçbir öznenin/ayrıcalığına dayanmayan, kapitalizmin hergün bir yenisini ürettiği antagonizmaların ortak düğüm noktalarının ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ etrafında eklenmesiyle

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Taraftından bağışlanmıştır
TÜSTAV

oluşturulacak bir demokrasi ve sosyalizm projesi etrafında, ~~kapıya~~ "cephe" ya da "sınıf ittifakı" anlayışlarından tümüyle farklı bir anlayışa dayanan, kollektif bir irade --hegemonik bir blok-- yaratılabilmesi sorunudur.²¹ Bunun teorik temelleri, yızyılımızın ilk üçtebirinde, "ikinci Enternasyonal ekonomizmine ve sınıf indirgemeciliğine karşı verilen mücadelededir. Stalinizmin tarihin tozlu sayfalarına gömerek unutturmaya çalıştığı bu zengin teorik mirası Türkiye toprağına taşıyarak, kendi gerçeklerimizle yogurarak kendi malımız yapmalı, marksizmin ekonomizmden ve indirgemecilikten arındırılmasına kendi ~~katkılarına~~ teorik ve pratik katkımızı ~~yapabilmeliyiz~~ *getirebilmeliyiz*. *Sefik Hüsnü Değner'in, Hikmet Kıvılcımlı'nın, M. Ali Aybar'ın, İdris Kaçıkömer'in ve Behice Boran'ın, böyle bir bakış açısından tekrar değerlendirilmeleri, bu doğrultuda önemli bir ilk adım olabilir.*

Bayrampaşa Cezaevi, Mayıs- Temmuz 1990

D i p n o t l a r ı :

- 1 Marx-Engels, Seçme Yapıtlar, Sol Yayınları, Ankara 1979, cilt 3, s. 534-549.
- 2 ~~Ebid., (1976), s. 226-248~~
- 2 K. Marx, "Kapital'in Birinci Cildinin Almanca Birinci Baskısına Önsöz" (1867), Ibid., (1977), cilt 2, s. 105.
- 3 Burada özetlenen teorik çerçeve için örneğin bkz.:
Marx-Engels, "Komünist Manifesto", Ibid., cilt 1, s. 133, 138-145.
F. Engels, "Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm", Ibid., cilt 3, s. 175, 181.
F. Engels, "Karl Marx", Ibid., cilt 3, s. 101-103.
K. Marx, Felsefenin Sefaleti, Sol Yayınları, Ankara 1976, s. 184.
F. Engels, Anti-Dühring, Sol Yayınları, Ankara 1977, s. 427.
- 4 F. Engels, "... Önsöz", Ibid., s. 547-548.
- 5 1917 sosyalist devrimiyle kapitalizmden sosyalizme geçiş çağının başladığı düşünülüyor -- emperyalizm kapitalizmin son aşamasıydı, kapitalizm genel bir bunalım içindeydi. Ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyasını açıklayabilmek için, Komünist partiler, bu kez de, kapitalizmin genel bunalımının "birinci, ikinci, üçüncü... evreleri" teorisini geliştirdiler. Nihayet, 1980'lerle birlikte, bu teori bir kenara bırakılmaya başlandı, ve onun yerini, "kapitalizm nasıl oldu da güçlenerek ayakta kalabildi?" sorusu ve gerçek bir arayış aldı.

bu soruların yanı sıra sosyalist alanda

6 "Sorun, şu ya da bu proleterin, ya da, hatta, tüm proletaryanın herhangi bir anda neyi amaçladığı değildir. Sorun, proletaryanın ne olduğu ve, olduğu bu şey uyarınca, tarihsel olarak yapmak zorunda kaldığı şeydir." (K. Marx, "The Holy Family", Collected Works, London: Lawrence and Wishart, 1975, cilt 5, s. 37.)

7 "Nesnel çıkar" ve "tarihsel misyon" kavramlarının parti anlayışı konusunda da sonuçları vardır. Marx ve Engels'de, sınıf ile parti arasında belirgin bir fark yoktur: "Proletarya ... ancak mülk sahibi sınıflar tarafından kurulmuş eski partiler karşısında ayrı bir siyasal parti haline gelirse bir sınıf olarak davranabilir." ("Tüzük Konusunda Karar", Secme Yapıtlar, cilt 2, s. 347.) Yani, parti, politikası ve mücadelesiyle "proletaryanın partisi" haline gelmiyor, sınıfın kendisi parti haline geliyor, parti "nesnel-tarihsel çıkarı" daha baştan temsil ediyor. Parti, toplumun temel gelişkinin "işçi sınıfının beyinlerinde, fikirler biçimi altında yansımalarından başka bir şey değildir." O nedenle de, partinin görevi, proletaryayı, kendi tarihsel misyonu konusunda bilinçlendirmekten ibarettir. (Bkz.: F. Engels, Anti-Dühring, s. 450.) Parti, "proleter hareketin teorik dışavurumudur." (F. Engels, "Ütopik Sosyalizm ve...", Ibid., s. 181.) İkinci Enternasyonal'in parti anlayışının temelinde, işte bu yaklaşım yatıyordu.

Lenin'de ise, tersine, parti ile sınıf (yağın) arasında kesin bir ayırım vardır. Partinin görevi, "nesnel-tarihsel çıkarları"nın bilincinde olamayan işçi sınıfını bu "nesnel çıkarlar"dan yana kazanmaktır. Parti somut işçilerin, sınıfın kendisinin değil, onun "nesnel-tarihsel çıkarları"nın temsilcisidir. O nedenle de, temsil edenle (partiyle), temsil edilen (sınıf), fiili yaşam bazında değil, "tarihsel çıkar" bazında özdeşleşmektedir. "Tarihsel çıkarın temsili"ne dayalı bu parti anlayışı, Stalinizm tarafından en kaba biçimde basitleştirilerek, işçi sınıfının "nesnel çıkarlarının tek temsilcisi", dolayısıyla hakikatın tekeline sahip bir azınlığın, totaliter bir rejim kurmasının aracı haline getirilmiştir. "Öncü parti" fikrinde terkedilmesi gereken şey, işte bu sınıf indirgemeci "tarihsel çıkarın temsili" anlayışı olmalıdır; yoksa terk edilmesi gereken şey, partinin öncü fikirler üretmek toplumun ilerlemesine de öncülük etmeye çalışması, ya da demokratik olarak oluşan çoğunluğun belirlediği politik hedefler etrafında, partinin hareket birliğinin sağlanması değildir.

Ahmet KARDAM
Taraftan bağışlanmıştır
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

- 8 Bu konunun ve ayrıca burada ^{yazıda} savunulan temel fikrin ayrıntılı teorik tartışması için bkz. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un şu yapıtları:
- E. Laclau, Ch. Mouffe, Hegemony and Socialist Strategy (Towards a radical democratic politics), Verso, London 1989.
- E. Laclau, Ch. Mouffe, "Post-Marxism without Apologies", New Left Review, No. 166, 1987.
- E. Laclau, "Transformation of Advanced Industrial Societies and the Theory of the Subject", Rethinking Ideology, Argument-Sonderband AS 84, Argument-Verlag, Berlin 1983.
- E. Laclau, "What Marxism?", Rethinking Marx, Argument-Sonderband AS 109, Berlin 1984.
- Ch. Mouffe, "Towards a Theoretical Interpretation of 'New Social Movements'", Ibid.

9 Şu halde, toplumsal özne olan sınıflar değildir. Özne, benzer nesnel koşullar içindeki insanların, belli amaçlar etrafında bir araya gelerek oluşturdukları, onları oluşturan ideolojik söyleme uygun davranışlar gösteren, topluluklardır. Toplumsal özne, belirli koşullar altında, bir sınıfın (örneğin, işçi sınıfının) büyük bir kesimini kapsayacak kadar genişleyebilir. Ama böyle bir durum, toplumsal öznenin sınıf olduğunu değil, sınıfı kapsayacak kadar genişlemiş olduğunu gösterir.

10 İtalyan Komünist Partisi'nin önde gelen kişiliklerinden E.C. Longobardi, İkinci Enternasyonal'in determinist, ekonomist "kendiliğinden çöküş" anlayışına karşı Lenin'in rolünü ve Ekim Devrimi'ni yorumlarken, 1924'te yazdığı bir yazıda, şöyle diyordu: "Kapitalizmin ölüm saati, tıpkı kendinden önceki toplumunki gibi, toplumsal zenginliğin mutlak birikimi ile değil, bu sürecin gittikçe büyüyen bir biçimde zorlaşmasıyla, gittikçe daha güçlü tepkilere yol açmasıyla, ve proletaryanın artan baskısıyla belirlenebilir. Gerçek sudur ki, bir sosyalist devrimin başarıya ulaşma olasılığının tek ölçüsü, başarının kendisidir." (Aktaran Leonardo Paggi, "Gramsci's General Theory of Marxism", Gramsci and Marxist Theory içinde, Routledge and Kegan Paul, London 1979, s. 149.)

11 W.F. Haug, "Learning the Dialectics of Marxism", Rethinking Marx, s. 42.

12 "Gramsci'ye göre, felsefi materyalizmin Bolşevik'lerdeki ve leninist gelenekteki güçlü varlığı, yüz kızartıcı bir durumdur. ... Felsefi materyalizme yapılan vurgu, bolşevizmin, içinde geliştiği ve faaliyet gösterdiği ortamın gerisine ödemek zorunda kaldığı bir fiyat olarak görülmeliydi", diyerek Gramsci'nin bolşevizmin felsefi konuna ilişkin değerlendirmesini aktaran L. Paggi, şöyle devam ediyor: "Bunun sonucu olarak, Lenin'in politik teorisi ile felsefî mücadelede aldığı konum arasında bir çelişki vardır. ... Eğer Lenin'in düşüncesini belirleyen, ekonomizme ve çöküş teorisine karşı mücadelesiyse, o zaman ortaya, bu düşüncenin, kendisine denk düşen bir felsefeyle bağlanması sorunu çıkmaktadır. Tarihsel materyalizmin ekonomizmi red edişi, kendi felsefî uzantısına kavuşmadıkça, kesin bir red olarak görülemez." (L. Paggi, Ibid., s. 158-159.) Ch. Mouffe da, Paggi'nin bu yargısını paylaşarak, Batı marksizminin yüzyılın başında sahip olduğu dar ekonomist sınırları parçalayan gerçek gücün, Lenin'in düşüncelerinden çok, onun politik eylemi olduğunu söylüyor. (Ch. Mouffe, "Hegemony and Ideology in Gramsci", Ibid. Gramsci and Marxist Theory içinde, s. 176.)

13 İngiltere'deki sanayi devriminin 1800-1840 dönemindeki işçi hareketlerinin çok ilginç ve önemli bir analizi için bkz.: Craig Calhoun, The Question of Class Struggle (Social Foundations of Popular Radicalism during the Industrial Revolution), Oxford 1982.

14 20. yüzyılda, gelişmiş sanayi ülkelerinin işçi sınıflarının "tarihsel misyonlarını" yerine getirilmeyişlerinin nedeni, ~~bu işçi hareketi içindeki reformizme açıklamaya çalışmak~~ bu işçi hareketi içindeki reformizme açıklamaya çalışmak ağırlıklı olarak, işçi hareketi içindeki reformizme açıklamaya çalışmak, çok dar bir bakış açısı olacaktır. İşçi sınıfının "sistem içi" kalışı, onun sınırları dışına çıkmaya yönelmeyişi, nesnel temellere dayanıyordu. İkinci Enternasyonal reformizminin yaptığı, bu nesnelliği, "kendiliğinden çöküş" beklentisine dayalı, sonu gelmez bir bekleyiş politikası haline getirmek, "teorileştirmek" oldu. Sosyal demokrasi, böylece, önce fiilen, ardından resmen, "sistem dışına çıkmayı" reddeden bir politik güç haline geldi.

15 "Komünist Manifesto", Ibid., s. 133.

16 Op. cit., s. 135.

- 17 Hem bu konuda, hem de işçi sınıfı içindeki farklılaşma konusunda iki inceleme için bkz.: Suzanne Berger, Michael J. Piore, Discontinuity in Industrial Societies, Cambridge University Press, London 1980; D. M. Gordon, R. Edwards, M. Reich, Segmented Work, Divided Workers (The historical transformation of labor in the United States), Cambridge University Press, London 1983.
- 18 Örneğin Federal Almanya'da, 1980'lerin ikinci yarısından sonra, bu son kesim arasından uzun süreli işsiz kalanları, birkaç günlük ya da haftalık geçici işlerde çalıştırılmak üzere fabrikalara kiralayan "işçi firmaları" ortaya çıkmaya başladı ve emek pazarına, bir de, "kiralık işçiler" kategorisi katıldı.
- 19 Türkiye gibi kapitalizmin geri kalmış olduğu ülkelerde, işçi sınıfının durumunun bu olmadığı ^{söylenerek} ~~ve bu görüş temelinde~~ geliştirilen teoriler var. Burada anlatılan "öykü", elbette, Türkiye'nin öyküsü değildir. Elimde Türkiye işçi sınıfının yapısını bu açıdan inceleyen herhangi bir araştırma yok, böyle bir araştırmanın var olduğunu da sanmıyorum. Ama eğer varsa, ya da yapılırsa, gelişme eğiliminin ana hatlarıyla aynı özellikleri göstereceğini şimdiden söylemek zor değildir. Kaldı ki, durumu çıplak gözle de kestirebilmek mümkün. Burada sözkonusu olan, Türkiye'yi, belli bir anda, başka ülkelerle kıyaslamak ve farklılığı ortaya koymak değildir. Önemli olan, kapitalizmin geliştikçe neyi götürüp, yerine neyi getirme eğiliminde olduğudur. Değişmez, katı yasallıklar biçiminde değil ama, bugünün gelişmiş sanayi ülkeleri, Marx'ın sözleriyle, Türkiye gibi ülkelerin geleceklerinin, ana eğilimler olarak yansıdığı aynalardır. Türkiye'nin farklılığını vurgulayan, bu farklılıktan hareketle "nesnel çıkar", "tarihsel misyon", vb. kavramlarını canlı tutmaya çalışanlara, tıpkı Marx'ın bir zamanlar Almanlara dediği gibi, "De te fabula narratur." ("Anlatılan senin öykündür!"), demek herhalde çok da yanlış olmazdı.
- 20 Teorik olarak değil, anlatımsal olarak gerekçelendirilen bu tez için, örneğin, bkz.: Y. A. Krasin, "Barış Savaşında Genel İnsani Olan ile Sınıfsal Olan", Yeni Açılım, Ağustos 1988, sayı 4, s. 59-63.
- 21 "Nesnel çıkar" ve "tarihsel misyon" kavramlarının reddi, ve hiçbir

Ahmet KARDAM
Tarafından başlanmıştır
TÜSTAV

Ahmet KARDAM
Tarafından bağışlanmıştır
TÜSTAV

toplumsal öznenin diğerleri karşısında ontolojik bir ayrıcalığı-
nın olamayacağını kabul edilmesi, klasik parti anlayışında da
köklü bir değişikliği gerektirir. Sosyalizmi hedefleyen devrimci
bir partinin kendisini "işçi sınıfının partisi", "işçi sınıfının
temsilcisi", "proletaryanın en üst örgütlenme biçimi", vb. gibi
işçi-merkezli sıfatlarla tanımlamasının herhangi teorik bir da-
yanığı kalmamaktadır. "Nesnel çıkar" ve "tarihsel misyon" kavram-
ları terkedilmedikçe, her düzeyde gerçek bir çoğulculuğu savunmak
imkansız değilse bile, herhalde ^{epey} ~~çok~~ güçtür.

TÜSTAV
TÜRKİYE SOSYAL TARİH ARAŞTIRMA

"SINIFLARIN NESNEL ÇIKARLARI VE TARİHSEL MİSYONLARI VAR MIDIR?"
başlıklı yazımda yapılmasını istediğim değişiklikler:

1. "Program üzerine hazırlık notları:III" üst başlığı kaldırılınsın.

Yazının başlangıcındaki ilk cümle, yani sayfa 1, paragraf 1, satır 1-4 şu şekilde değişecek:

Friedrich Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu (1845) adlı kendi yapıtının üçüncü basımı için 19. yüzyılın bitimine sekiz yıl kala yazdığı Önsöz'de¹ (1892) şu sorunun yanıtını arıyordu: (gerisi aynen kalacak)

Ahmet KARDAM
Tarafindan başlanmıştır.
TÜSTAV

	<u>Eski</u>	<u>Yeni (Değişiklik)</u>
3. Sf. 1, Prg. 2, satır 3	50 yılda	elli yılda
4. Sf. 3, prg. 1 satır 4	Teorinin 50 yıl	Teorinin elli yıl
5. Sf. 4, satır 8	50 yıl kadar	elli yıl kadar
6. Sf. 4, prg. 1 satır 2	teori/pratik	teori/olgu
7. Sf. 5, prg. 1 satır 1	teori/pratik makasındaki	teori/olgu makasındaki
8. Aynı sf ve prg. satır 6	Teori/pratik	Teori/olgu
9. Sf. 5, prg. 3, satır 2	Bu bulanıklığın nedeni, hegelci mirasın etkileriyle açıklanabilir.	Özellikle Batılı marksistlerden bazı- ları, bu bulanıklı- ğın nedenini hegel- ci idealist mirasın etkisiyle açıklıyor- lar.
10. Sf. 6, prg. 1 satır 11	yansıması olmaktadır.	onun yansıması olmaktadır.
11. Sf. 8, prg. 1 satır 24	<u>olasılığı</u> vardır. ⁹	<u>olanağı</u> vardır. ⁹
12. Aynı yer, satır 28	bir <u>olasılıktır</u> .	bir <u>olanaktır</u> .

Eski

Yeni (Değişiklik)

13. Sf.8, prg.1
satır 28-31

Ahmet KARDAM
Tarafından başlanmıştır
TÜSTAV

Bütün diğer olasılıklarla birlikte, (cümle devam ediyor, ve) koşullara bağlı olacaktır.¹⁰

Bütün diğer olanaklar gibi nesnel bir temele sahip bu olanak, yalnızca bir olanak (yani, gizil gerçeklik) olmaktan çıkıp, fiili gerçeklik haline gelmesi, uluslararası etmeni de içeren karmaşık nesnel ve öznel koşullara bağlı olacaktır.¹⁰

14. Sf.8, prg.2
satır 2

yeterince açık değildir

yeterince açık değildir, demistik.

15. Sf.9, prg.1
satır 6-7

tekrar tekrar yorumlanma runda kalışının nedeni

tekrar tekrar yorumlanmasının nedeni

16. Sf.9, prg.1
satır 9

gibi teorisyenler

gibi teorisyenlerin

17. Sf.14
satır 6

ve sınıf indirgemeciliğine karşı verilen mücadeledir.

ve sınıf indirgemeciliğine ~~kxx~~ ve Üçüncü Enternasyonal'in kaba materyalizmine karşı verilen mücadeledir.

18. Sf. 14
satır 9

marksizmin ekonomizmden

sosyalist teorinin ve politikanın ekonomizmden

19. Yazının sonundaki "Bayrampaşa Cezaevi, Mayıs-Temmuz 1990" ibaresi, eğer bir sakıncası yoksa, olduğu gibi kalsın.

20. Dipnotlardaki bütün "Ibid."ler "a.g.y." olacak.

21. Dipnot 5: (son satır)

sorusu ve gerçek bir arayış aldı

sorusu ve bu soruya yanıt arayışı aldı.

22. Dipnot 8
ilk satır

Bu konunun ve ayrıca bu yazıda savunulan

Bu konunun ve ayrıca burada savunulan

23. Dipnot 8
son satır

Movements", Ibid.

Movements", aynı yerde.